

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2018, tom 50, s. 141–153

<https://doi.org/10.7163/SOW.50.8>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Urbanizacja obszarów wiejskich w świetle wybranych wskaźników poziomu i warunków życia mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego

Urbanization of rural areas in the light of selected indicators characterizing life standard and living conditions in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship

Iwona Józefowicz • Hanna Michniewicz-Ankiersztajn • Alicja Gonia

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Kultury Fizycznej, Zdrowia i Turystyki
Instytut Geografii

pl. Kościeleckich 8, 85-033 Bydgoszcz

jozefowicz@ukw.edu.pl • hanka@ukw.edu.pl • alicia.gonia@ukw.edu.pl

Zarys treści: Rozwój społeczno-ekonomiczny obszarów wiejskich w Polsce jest znacznie zróżnicowany. Wyróżnia się obszary dynamicznie rozwijające się, podupadające oraz pośrednie. Szczególnym rodzajem obszarów wiejskich są miejscowości zlokalizowane w sąsiedztwie miast, które nie tylko stymulują rozwój funkcji pozarolniczych, ale także wpływają na poziom i warunki życia mieszkańców. Celem artykułu jest określenie zależności między procesem urbanizacji gmin podmiejskich zlokalizowanych wokół największych miast województwa kujawsko-pomorskiego a poziomem życia wyrażonym warunkami życia oraz dostępnością do podstawowych usług i infrastruktury oraz wyróżnienie typów obszarów podmiejskich charakteryzujących się podobieństwem w tym zakresie¹. Badania wykazały, że większość gmin charakteryzuje się ponadprzeciętnym wskaźnikiem zurbanizowania. Najwyższa jego wartość obserwowana jest na obszarach gmin charakteryzujących się wysokim wskaźnikiem specjalizacji lokalnej w zakresie usług nierynkowych. Jednak stopień zurbanizowania gminy nie zawsze przekłada się na poprawę warunków i poziomu życia ludności. Głównym czynnikiem wpływającym na poziom życia mieszkańców gmin podmiejskich omawianego obszaru jest dostęp do podstawowej infrastruktury społecznej.

Słowa kluczowe: urbanizacja obszarów wiejskich, poziom życia, warunki życia, województwo kujawsko-pomorskie.

Wstęp

Wielowymiarowość procesu urbanizacji przejawia się szerokim spektrum oddziaływania na obszary miast i tereny położone w bezpośredniej bliskości ośrodków miejskich. Pomimo że geograficzne badania związane z urbanizacją w znacznej części związane są z geografią miast, problem przemian społeczno-ekonomicznych obszarów wiejskich (jako bezpośrednio związanych z tym zjawiskiem) pojawia się w literaturze przedmiotu

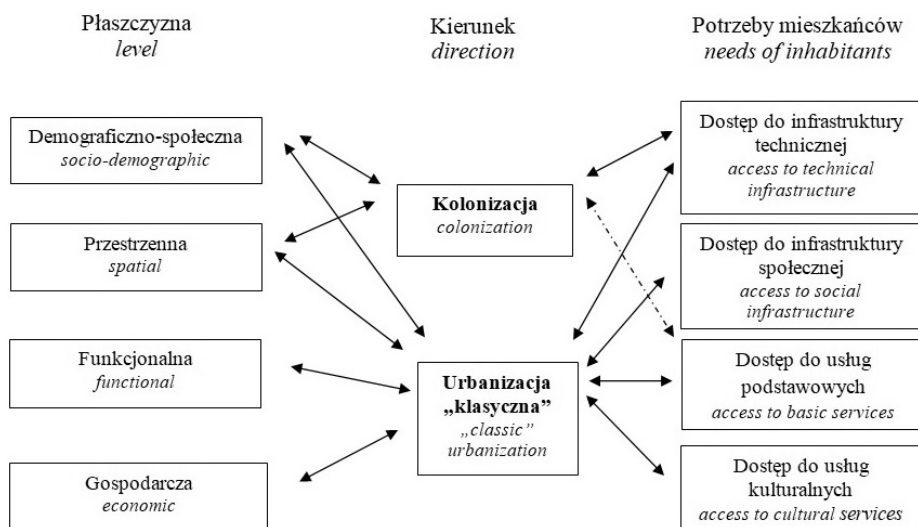
¹ Badania zrealizowane w ramach tematu BS-2016/K7/N1 zostały sfinansowane z dotacji na naukę przyznanej przez MNISW.

od niemal 100 lat. Należy zaznaczyć, że podejście do zjawiska urbanizacji wsi zmieniało się na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Szczegółową analizę tych zmian prezentuje m.in. M. Wójcik (2012). W niniejszym opracowaniu przyjmuje się klasyczną definicję mówiącą, że urbanizacja wsi jest procesem upodabniania się tego obszaru do miasta, prowadzi do zatarcia się różnic pomiędzy miastami i wsiami w zakresie warunków i sposobów życia (Rakowski 1975; Sokołowski 1999). Procesy z tym związane charakteryzują się różną intensywnością przemian oraz wiążą się z lokalizacją obszarów wiejskich w sieci osadniczej. Mianem deruralizacji określa się powolny zanik i przekształcenie cech charakterystycznych dla osad wiejskich. Jeśli zmiany te nie prowadzą do całkowitej urbanizacji obszarów wiejskich, a oznaczają jedynie częściową zmianę charakteru jednostek wiejskich w zakresie struktury ich gospodarki i krajobrazu, występuje zjawisko semiurbanizacji. Suburbanizacja natomiast jest podobnym zjawiskiem, zachodzi jednak na obszarach zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie dużych miast i skutkuje w niektórych przypadkach wchłonięciem obszaru wiejskiego w strukturę miejską – dwa ostatnie pojęcia różnicuje aspekt przestrzenny (Golachowski 1965, s. 56; Czyżewski 1986, s. 217; Sokołowski 2015, s. 196). Przyjmując, że zmiany te wiążą się z urbanizacją rozumianą jako proces modernizacji, mający charakter egzogeniczny (zależny od umiejscowienia obszaru w sieci osadniczej – w tym przypadku w pobliżu dużego ośrodka miejskiego), z jednej strony są przejawem dyfuzji dominujących wartości, norm i relacji społecznych, z drugiej zaś są pojmowane jako dystrybucja i koncentracja funkcji miejskich, które mogą być pewnym wskaźnikiem poziomu urbanizacji właśnie na obszarach wiejskich (Thomsin 2005). Zmiany te określane są mianem ideologii zmiany i są uznawane za pożądane (Wójcik 2012, s. 95). Zjawiska związane z urbanizacją na obszarach wiejskich zachodzą na płaszczyźnie demograficznej, społecznej, gospodarczej i przestrzennej (Szymańska i Biegańska 2011; Czarnecki 2010).

Współczesne obszary wiejskie można zaklasyfikować do trzech typów pod względem ich związków z obszarami zurbanizowanymi. Pierwszy typ stanowią gminy zlokalizowane w bliskim sąsiedztwie dużych miast. Ich mieszkańcy utrzymują się głównie ze źródeł pozarolniczych. W sferze funkcjonalnej dostrzega się dużą ich dywersyfikację. Do drugiego typu należą obszary wiejskie położone w pobliżu małych miast, które stanowią lokalne centra administracyjno-usługowe obsługujące otoczenie. Do trzeciego typu można zaliczyć peryferyjne obszary wiejskie charakteryzujące się utrzymującą się dominacją funkcji rolniczej (Heffner 2014, s. 38). W dwóch pierwszych wskazanych typach przemiany obszarów wiejskich mogą zachodzić w dwojaki sposób. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z „kolonizacją” tych terenów przez mieszkańców miast, którzy ciągle prowadzą miejski styl życia, nie utożsamiając się zbyt z miejscem swojego zamieszkania. Stanowi to destymulantę w zakresie przekształceń przestrzennych, funkcjonalnych i gospodarczych tych obszarów. W drugim przypadku bezpośrednie sąsiedztwo dużych miast (czy obszarów metropolitalnych) powoduje postępujący proces urbanizacji na płaszczyźnie przestrzennej i funkcjonalnej, prowadząc m.in. do większej dostępności różnorodnych usług, rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej (Heffner 2014). Każdy z wymienionych kierunków charakteryzuje się więc odmiennymi potrzebami mieszkańców w zakresie dostępności do infrastruktury technicznej i społecznej oraz szeroko pojętych usług (ryc.1).

Stopień zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych mieszkańców w miejscu zamieszkania określany jest przez badaczy mianem warunków życia (Rutkowski 1984; Liszewski 1995; Zborowski 2005). W nieco szerszym kontekście rozpatruje się natomiast pojęcie poziomu życia. Składają się na nie, oprócz wyżej wymienionych istniejących warun-

ków życia, również możliwości zaspokojenia potrzeb materialnych i kulturalnych poprzez dobra i usługi odpłatne i pochodzące z funduszy społecznych (Piasny 1993; Zborowski 2004). Warunki życia, jak i jego poziom są charakteryzowane przez obiektywne, mierzalne wskaźniki o charakterze społeczno-ekonomicznym, dotyczące między innymi dostępności mieszkańców do infrastruktury społecznej i technicznej, usług podstawowych i wyższego rzędu, a także warunków mieszkaniowych (Piasny 1993; Migąła-Warchot 2010).

Ryc. 1. Kierunki urbanizacji obszarów wiejskich i potrzeby mieszkańców
Directions of rural areas' urbanization and needs of their inhabitants
 Źródło/Source: opracowanie własne/own study.

Cel, zakres i obszar badań

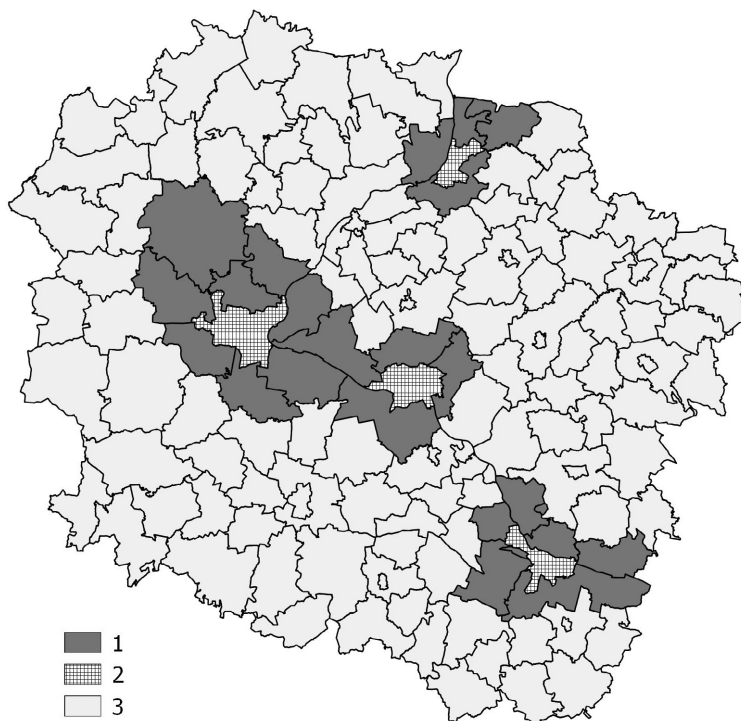
Celem niniejszego artykułu jest określenie zależności między procesem urbanizacji gmin podmiejskich a poziomem życia wyrażonym warunkami życia oraz dostępnością do podstawowych usług i infrastruktury oraz wyróżnienie typów obszarów podmiejskich charakteryzujących się podobieństwem w tym zakresie.

Zakres rzeczowy badań obejmował pozyskanie informacji na temat lokalnej specjalizacji gmin, wskaźnika urbanizacji, klasyfikacji gmin pod względem poziomu życia. Opierając się na dostępnych wynikach badań nad kontinuum miejsko-wiejskim i strefą podmiejską dużych miast, przeanalizowano wartości szeregu wskaźników określających poziom nasycenia przestrzeni infrastrukturą oraz dostępność wybranych usług. Stosując analizę wielozmienną (metoda aglomeracji i k-średnich) oraz konfrontując wyniki z wartościami wskaźnika specjalizacji regionalnej Florence'a i wskaźnika Perkala (Czyż 2016; Runge 2006), dokonano klasyfikacji gmin pod względem ich stopnia zurbanizowania oraz poziomu życia. Zastosowanie analizy czynnikowej (składowych głównych) pozwoliło natomiast na wyznaczenie głównych czynników wpływających na poziom życia mieszkańców gmin podmiejskich.

Założono, że proces urbanizacji gmin wiejskich zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie dużych miast przebiega niejednorodnie i jest uzależniony od różnych czynników społeczno-demograficznych i infrastrukturalnych (m.in. tych, które wchodzą w zakres badań poziomu życia). Z drugiej strony wydaje się, że zaspokojenie potrzeb mieszkańców w zakresie dostępności usług oraz warunki życia (m.in. stopień wyposażenia gmin w infrastrukturę techniczną) zależy od typu i kierunku przebiegu procesu urbanizacji w konkretnej gminie.

Ze względu na poziom udostępniania danych statystycznych na poziomie gmin (NTS 5) doboru wskaźników określających poziom życia dokonano na podstawie analizy dotychczasowych wyników badań realizowanych w tym zakresie (Migała-Warchoł 2010; Piasny 1993; Majka 2014; Janusz 2014).

Do badań przyjęto 21 gmin zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie największych miast województwa kujawsko-pomorskiego: Bydgoszczy, Torunia, Włocławka, Grudziądz (ryc. 2). Są to miasta różnej rangi: Bydgoszcz i Toruń to stolice województwa kujawsko-pomorskiego, jednocześnie największe pod względem liczby ludności, odpowiednio 355 tys. i 202 tys., kolejne to Włocławek (113 tys.) i Grudziądz (96 tys.) według stanu na 2015 (<https://bdl.stat.gov.pl>, 2017–11–14). Najwięcej analizowanych gmin zlokalizowanych jest w powiecie bydgoskim (47,05%). Badania przeprowadzono według danych za 2015 r.

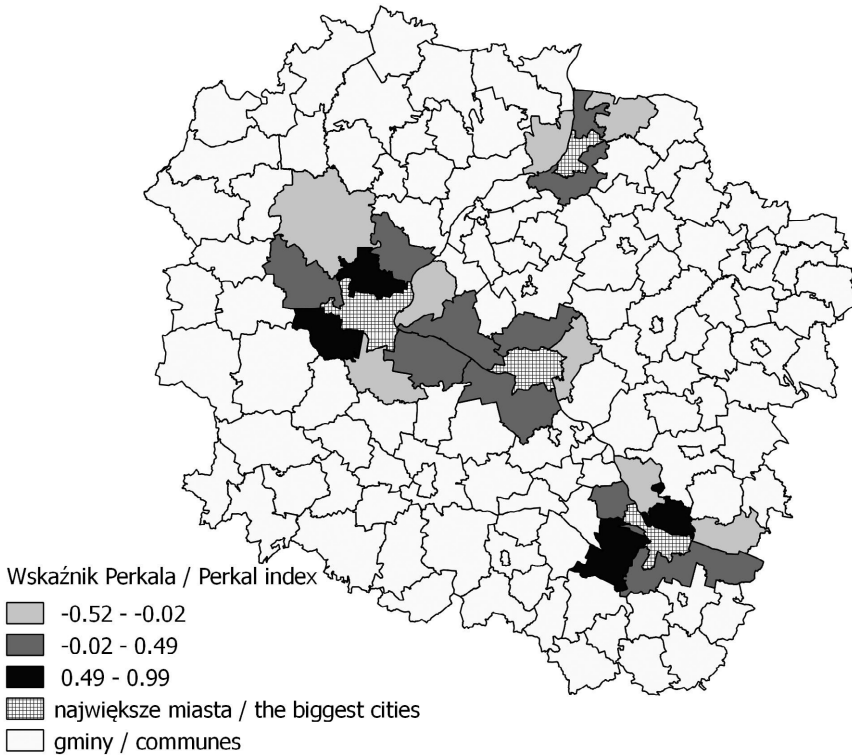

Ryc. 2. Gminy podmiejskie największych miast województwa kujawsko-pomorskiego
Suburban communes in the vicinity of the largest cities of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship
 1 – gminy podmiejskie, 2 – największe miasta 3 – pozostałe gminy/1 – suburban communes, 2 – largest cities, 3 – communes.

Źródło/Source: opracowanie własne/own study.

Urbanizacja i poziom życia wybranych obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego

Dotychczasowe badania dotyczące urbanizacji obszarów wiejskich pozwalają stwierdzić, że większość gmin na analizowanym obszarze można zaliczyć do zurbanizowanych lub stanowiących wielofunkcyjny obszar przejściowy (Bański 2014). Gminy położone w bezpośrednim sąsiedztwie dużego miasta stanowią ciągły układ przestrzenny – funkcjonalnie powiązaną strefę zurbanizowaną. Analizując wartości wskaźnika Perkala wyznaczonego dla badanego obszaru, wyraźnie widać, że większość gmin (powyżej 65%) charakteryzuje się ponadprzeciętnym wskaźnikiem zurbanizowania (ryc. 3).

Ryc. 3. Poziom urbanizacji wybranych gmin podmiejskich województwa kujawsko-pomorskiego w świetle wskaźnika Perkala

Level of urbanization in selected suburban communes of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship in the light of the Perkal index

Źródło/Source: opracowanie własne/own study.

W celu określenia specjalizacji wybranych obszarów wykorzystano wskaźnik specjalizacji regionalnej – współczynnik Florence'a² dla wybranych działów gospodarki. Iloraz lokalizacji (*LQ*) obliczono dla czterech sektorów gospodarki narodowej (za Dacko 2009 s. 27):

² Z uwagi na obszar badań (gminy) analiza ma charakter lokalny, w związku z powyższym w dalszej części opracowania stosuje się określenie wskaźnik specjalizacji lokalnej.

I – dla rolnictwa i leśnictwa: R (sekcja A)

II – P – dla przemysłu: P (sekcje C + D + E + F),

III – dla usług rynkowych: UR (sekcje G + H + I + J + K + O + P + Q),

IV – dla usług nierynkowych, publicznych: UN (sekcje L + M + N).

Jako odniesienie przyjęto odsetek osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą wg sekcji PKD 2007 w stosunku do ogólnej liczby osób prowadzących działalność gospodarczą w gminach (S_g). Następnie obliczono stosunek uzyskanej wartości do wartości analogicznego współczynnika dla powiatu, w którym znajdują się gminy – S_p (Czyż 2016).

$$LQ_i = \frac{S_g}{S_p}$$

Uzyskane wyniki poddano szczegółowej analizie, obserwując tendencje w kształtowaniu się wskaźników specjalizacji w poszczególnych gminach omawianego obszaru.

Tabela 1. Syntetyczny wskaźnik poziomu zurbanizowania wybranych gmin województwa kujawsko-pomorskiego i wskaźnik specjalizacji Florence'a

LP	Gmina	Wskaźnik Perkala	Wskaźnik specjalizacji Florence'a
1.	Białe Błota	0,62766	UN
2.	Dąbrowa Chełmińska	-0,06142	UN
3.	Dobrcz	0,06749	UR
4.	Koronowo	-0,14900	UR
5.	Nowa Wieś Wielka	-0,13985	UR
6.	Osielsko	0,98979	UN
7.	Sicienko	0,10192	UN
8.	Solec Kujawski	0,16068	UR
9.	Grudziądz	0,33679	R
10.	Rogóżno	-0,47026	R
11.	Dragacz	-0,20338	R
12.	Lubicz	-0,02482	UR
13.	Łysomice	0,00798	R
14.	Wielka Nieszawka	0,09097	UN
15.	Zławieś Wielka	0,02380	P
16.	Brześć Kujawski	0,53678	UN
17.	Fabianki	0,83440	UN
18.	Lubanie	0,05505	R
19.	Włocławek	0,05045	R
20.	Dobrzyń nad Wisłą	-0,17869	R
21.	Bobrowniki	-0,52401	P

R – rolnictwo, P – przemysł, UR – usługi rynkowe, UN – usługi nierynkowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych: Włocławka, Grudziądz i Inowrocławia, Obszar funkcjonalny Bydgoszczy i Torunia (BiT) oraz jego związku z pozostałą częścią województwa* oraz danych BDL (www.bdl.stat.gov.pl, 10.11.2017)

Analiza wskaźnika specjalizacji lokalnej wykazała, że na omawianym obszarze dominują dwie specjalizacje: pierwsza w zakresie rolnictwa (41% gmin), druga (również 41% gmin) – usług pozarynkowych (tab. 1). Analizując rozkład przestrzenny współczynnika Florence’a, należy zaznaczyć, że większość rolniczych gmin zlokalizowana jest w powiecie bydgoskim (71% spośród wszystkich, w których dominuje ta funkcja), natomiast rozkład wskaźnika w odniesieniu do usług pozarynkowych charakteryzuje się rozproszeniem (zlokalizowane są w pobliżu wszystkich wytypowanych do badań ośrodków miejskich). Specjalizację w zakresie drugiego sektora (przemysł) zaobserwowano w gminie Dragacz (powiat świecki), natomiast dominacja usług o charakterze rynkowym występuje w gminach Nowa Wieś Wielka (powiat bydgoski) oraz Łysomice (powiat toruński). Jednocześnie należy zauważyć, że wysoki poziom wskaźnika Perkala notowany jest w gminach o różnych specjalizacjach, zatem można przyjąć, że cecha ta nie jest istotna z punktu widzenia urbanizacji gmin sąsiadujących z dużymi miastami.

Biorąc pod uwagę wybrane cechy³ reprezentujące proces urbanizacji tak na obszarach miast, jak i na terenach podmiejskich, przeprowadzono grupowanie gmin metodą k-średnich. Uzyskane wyniki pozwoliły na ich zaklasyfikowanie do czterech skupień.

Pierwsze z wyodrębnionych skupień składa się z siedmiu gmin niejednorodnych pod względem rozwoju, wśród których dominują gminy o specjalizacji rolniczej. Notowany jest niski wskaźnik gęstości zaludnienia (za wyjątkiem gminy Fabianki), w trzech przypadkach – ujemne saldo migracji. Ponadto notowany dochód na jednego mieszkańca nie przekracza średniej dla ogółu badanych gmin. W przypadku klastra pierwszego można stwierdzić, że procesy urbanizacji są tu najmniej zaawansowane i w zależności od specjalizacji gminy przebiegają na różnych płaszczyznach.

W skupieniu drugim głównym kryterium klasyfikującym gminy był stosunkowo wysoki poziom dochodów przypadających na jednego mieszkańca, który średnio dla tej grupy wyniósł ok. 3,8 tys. oraz aktywność mieszkańców w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej. Dominują w nim gminy o specjalizacji w zakresie usług rynkowych i nierynkowych. Wydaje się, że w wypadku tego skupienia proces urbanizacji przejawia się na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej.

W skupieniu trzecim znalazły się dwie gminy Solec Kujawski i Koronowo, charakteryzujące się specjalizacją w zakresie usług rynkowych oraz dużą liczbą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. W obydwu przypadkach na ich terenie zlokalizowane są niewielkie ośrodki miejskie obsługujące otaczające tereny wiejskie. Można przyjąć, że urbanizacja zachodzi tu na płaszczyźnie ekonomicznej.

W czwartym skupieniu natomiast znalazły się trzy gminy (Osielsko, Białe Błota i Lubicz). Charakteryzują się one wysokim wskaźnikiem specjalizacji w zakresie rozwoju usług rynkowych i nierynkowych, przedsiębiorczością mieszkańców wyrażoną przez najwyższą, wśród wszystkich analizowanych gmin, liczbą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, wyższymi od średniej dochodami na jednego mieszkańca oraz wysoką atrakcyjnością jako miejsce zamieszkania (stosunkowo wysokie dodatnie saldo migracji wewnętrznych). Cechą charakterystyczną tych gmin, wyróżniającą je od pozostałych obszarów, jest także występowanie relatywnie częstych i bezpośrednich połączeń z sąsiadującymi miastami w ramach miejskiego transport publicznego. W przypadku gminy Białe Błota, Osielsko i Lubicz było to po kilka linii autobusowych. Można zatem stwierdzić,

³ Gęstość zaludnienia (os/km²), saldo migracji wewnętrznych, dochód na jednego mieszkańca oraz liczbę osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

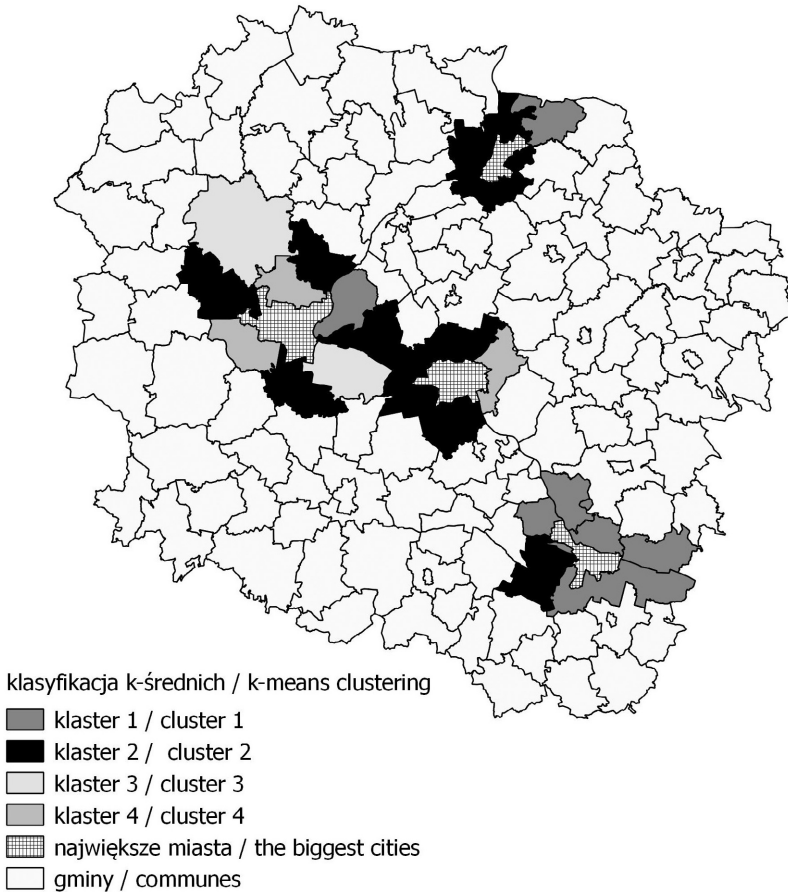
że w gminach wchodzących w skład tego skupienia proces urbanizacji jest najbardziej zaawansowany, zarówno na płaszczyźnie gospodarczej, jak i społeczno-demograficznej.

Aby zgodnie z przyjętym założeniem sprawdzić związki pomiędzy procesem a warunkami życia i dostępnością do usług mieszkańców gmin podmiejskich, podjęto próbę sklasyfikowania gmin podobnych do siebie pod względem poziomu życia (metodą $k - \text{średnich}$).

Analizie poddano 14 cech charakteryzujących poziom życia ludności. Pod uwagę wzięto istniejące warunki mieszkaniowe, dostępność mieszkańców do infrastruktury technicznej i społecznej, w tym do usług kulturalnych. W efekcie wyróżniono cztery skupienia (ryc. 4). W pierwszym znalazły się głównie gminy rolnicze o niskim stopniu urbanizacji (niskie wartości wskaźnika Perkala), wyjątek stanowią gminy: Włocławek, Lubanie i Fabianki. Skupienie drugie obejmuje gminy niejednorodne, charakteryzujące się powiązaniem funkcjonalnym z dużym miastem. W tej grupie znajdują się głównie obszary o ponadprzeciętnym stopniu zurbanizowania. Są to w większości gminy rolnicze bądź charakteryzujące się przewagą usług nierynkowych. Trzecie skupienie obejmuje gminy, na obszarze których znajduje się małe miasto i które przejmują część powiązań funkcjonalnych z obszarem gminy (Koronowo, Solec Kujawski). Natomiast w ostatnim, czwartym skupieniu, znalazły się gminy najsilniej związane z sąsiadującymi dużymi miastami (Białe Błota, Osielsko, Lubicz). Dwie pierwsze charakteryzują się wysokimi wartościami współczynnika Perkala (wysoki stopień zurbanizowania) i są silnie powiązane funkcjonalnie z Bydgoszczą. Na ich obszarze zlokalizowane są usługi rynkowe skierowane nie tylko do mieszkańców gminy, ale także mieszkańców sąsiadującego miasta (np. duże salony samochodowe, niepubliczne szpitale i centra medyczne itp.). Ten obszar klasyfikowany jest jako strefa najsilniejszego realnego oddziaływania dużego ośrodka – Bydgoszczy (Komornicki i Śleszyński 2009; Falkowski i in. 2015). Wszystkie gminy w czwartym skupieniu są bardzo dobrze skomunikowane z dużymi miastami (zlokalizowane są wzdłuż dróg krajowych, ponadto są obsługiwane przez miejski transport publiczny). Sytuacja ta sprzyja powstawaniu korytarzy miejskich pomiędzy ośrodkami różnego szczebla. Zbyt duża koncentracja funkcji w centrach dużych miast oraz wysokie natężenie ruchu kołowego często powodują migrację działalności usługowych i przemysłowych poza granice miasta, co prowadzi do powstania wysoko zurbanizowanych stref podmiejskich (Antrop 2000).

Ostatnim etapem była próba wyodrębnienia grupy cech mających istotny wpływ na poziom życia w gminach podmiejskich. Wykorzystano klasyczną metodę badania ukrytej struktury regionalnej – składowych głównych (Rykiel 1978, s. 21). W poniższej analizie poziomu życia ludności wykorzystano kilkanaście cech z zakresu: demografii, gospodarki, zdrowia i opieki społecznej, edukacji, infrastruktury technicznej oraz zasobów mieszkaniowych. Doboru cech dokonano na podstawie przeglądu literatury dotyczącej poziomu życia ludności wsi oraz dostępności danych statystycznych. Przyjęto arbitralnie, zgodnie z metodą procentu wariancji tłumaczonej przez zmienną, wyznaczenie składowych wyjaśniających powyżej 65% wariancji, gdzie każda składowa tłumaczy powyżej 10% ogółu zmienności. Postępowanie badawcze wykazuje, że zgodnie z przyjętym kryterium, zasadnicze znaczenie dla badanego zjawiska mają trzy pierwsze składowe (tab. 2).

Interpretację głównych składowych przeprowadza się w oparciu o analizę współczynników determinacji, które wskazują, w jakim stopniu cechy pierwotne znajdują odbicie w ortogonalnych składowych głównych (Potrykowski 1983, s. 22; Stanisław 2007, s. 165). Przyjmuje się, że istotne są wartości współczynnika determinacji, które wyjaśniają 50% i więcej wariancji.

Ryc. 4. Typy wybranych gmin podmiejskich województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie poziomu życia
Types of selected suburban communes of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship according to life standard
 Źródło/Source: opracowanie własne/own study.

Najwyższą wartość własną posiada składowa I – *infrastruktura społeczna*, która tłumaczy ponad 39% zmienności (tab.2). Składają się na nią dwie cechy istotnie skorelowane z pierwszą składową. Są to podstawowe usługi gwarantujące realizowanie obowiązku edukacji dzieci i młodzieży oraz dostęp do podstawowej opieki zdrowotnej. Najwyższy współczynnik determinacji obserwuje się dla cechy szkoły podstawowej ogółem (tab. 3). Najwyższe wartości czynnikowe obserwuje się w gminach powiatu bydgoskiego i toruńskiego: Koronowo, Łysomice i Wielka Nieszawka. Druga składowa wyjaśnia 16% zmienności i związana jest z *warunkami życia i opieką społeczną*. Wydaje się, że są to usługi związane z opieką nad dziećmi do trzech lat, charakterystyczne dla ośrodków znajdujących się wyżej w hierarchii osadniczej. Najwyższe wartości obserwuje się w gminach Białe Błota, Lubicz, Osielsko i Grudziądz. Składowa trzecia wiąże się z *infrastrukturą techniczną* i tłumaczy ponad 11% wariacji (Solec Kujawski, Osielsko).

Tabela 2. Wartości własne dla trzech wyodrębnionych składowych głównych – poziom życia w wybranych gminach podmiejskich województwa kujawsko-pomorskiego

Składowa	Wartość własna	% ogółu	Skumulowana wartość własna	Skumulowany % ogółu wyjaśnianej wariancji
I	5,480409	39,14578	5,48041	39,14578
II	2,278665	16,27618	7,75907	55,42196
III	1,630233	11,64452	9,38931	67,06648

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Klasyfikacja zmiennych do wyodrębnionych składowych głównych dla poziomu życia w wybranych gminach podmiejskich województwa kujawsko-pomorskiego według wartości ładunków i współczynników determinacji

Składowa	Nazwa	Ładunek czynnikowy	Współczynnik determinacji r^2
I	szkoły podstawowe ogółem	0,928650	0,8623910
	przychodnie ogółem	0,710970	0,5054780
II	przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania	0,820256	0,6728199
	żłobki	0,731083	0,5344824
III	ludność korzystająca z sieci gazowej	0,899716	0,8094890
	mieszkania na 1000 mieszkańców 2015	0,876859	0,7688820

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Urbanizacja obszarów wiejskich przejawia się nie tylko w sposobie użytkowania gruntów, ale również dotyczy przemian funkcjonalnych i zmian stylu życia ludności. Zmiany te mogą, ale nie muszą, być widoczne w przestrzeni, np. zabudowie, infrastrukturze itp. (Madsen i in. 2010; Antrop 2004). Celem niniejszego artykułu było określenie zależności między zaawansowaniem procesu urbanizacji gmin podmiejskich a poziomem życia mieszkańców wybranych gmin podmiejskich województwa kujawsko-pomorskiego, a także wskazanie grup czynników wpływających na poziom życia ich mieszkańców. Zgodnie z przyjętą hipotezą należy stwierdzić, że procesy urbanizacyjne w gminach sąsiadujących z dużymi miastami mają charakter niejednorodny. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że większość gmin (powyżej 65%) charakteryzuje się ponadprzeciętnym wskaźnikiem zurbanizowania. Na omawianym obszarze dominują dwie specjalizacje: pierwsza w zakresie rolnictwa (41% gmin), druga – usług pozarynkowych (41% gmin). Największy stopień zurbanizowania obserwowany jest na obszarach gmin charakteryzujących się wysokim wskaźnikiem specjalizacji lokalnej w zakresie usług nierynkowych (Osielsko, Białe Błota, Lubicz, Fabianki), jednakże nie zawsze proces ten przekłada się na przemiany funkcjonalno-przestrzenne, a przebiega jedynie na płaszczyźnie demograficznej. Przykładem są gminy Lubicz i Fabianki, gdzie urbanizacja ma charakter kolonizacji. W Osielsku i Białych Błotach obserwuje się pełen proces urbanizacji. Obok procesów demograficznych następuje nasycanie przestrzeni elementami infrastruktury miejskiej oraz rozwój gospodarczy. Wysoki poziom wskaźnika Perkala notowany jest w gminach o różnych specjalizacjach, zatem można

przyjąć, że specjalizacja nie jest istotna z punktu widzenia urbanizacji gmin sąsiadujących z dużymi miastami. Proces urbanizacji na badanym obszarze przebiega nierównomiernie, na różnych obszarach wyróżnia się różne dominujące płaszczyzny urbanizacji.

W literaturze przedmiotu zauważa się, że część badaczy wskazuje istnienie ścisłej zależności pomiędzy położeniem gmin w bezpośredniej bliskości miasta (niezależnie od pozycji w osadniczym układzie hierarchicznym) a warunkami i poziomem życia ludzi w nich zamieszkujących. Wynika to bowiem z rozwoju funkcji pozarolniczych, poprawy atrakcyjności gmin jako miejsc zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej (Kiniorska, 2007; Ciura, 2010; Głaz i Biczowski 2012). Drugie podejście, potwierdzone uzyskanymi wynikami badań, pokazuje, że stopień zurbanizowania gminy nie zawsze przekłada się na poprawę warunków i poziomu życia ludności. W wielu przypadkach gminy podmiejskie są niedoinwestowane pod względem infrastrukturalnym, co wynika m.in. z szerokiego spektrum usług świadczonych w pobliskim mieście (Murawska 2012; Winiarczyk-Rażniak 2014; Mantey 2013). Mimo tego analiza wartości mierników i wskaźników poziomu życia pozwala wyróżnić cztery typy obszarów podmiejskich charakteryzujących się podobieństwem w zakresie warunków życia ludności, dostępności infrastruktury technicznej i społecznej oraz usług:

- a) gminy o niskim stopniu urbanizacji,
- b) niejednorodne obszary o wysokim stopniu urbanizacji i powiązaniach funkcjonalnych z dużym miastem,
- c) gminy, na obszarze których znajduje się małe miasto przejmujące powiązania funkcjonalne,
- d) gminy silnie powiązane z dużymi ośrodkami miejskimi.

Głównymi czynnikami wpływającymi na poziom życia mieszkańców gmin podmiejskich omawianego obszaru jest dostęp do podstawowej infrastruktury społecznej, w mniejszym stopniu warunki życia, opieka społeczna (w zakresie sprawowania opieki nad dziećmi do trzech lat) oraz infrastruktura techniczna (dostęp do sieci gazowej).

Podsumowując wyniki badań, należy podkreślić, że prognozy zawarte w dokumentach strategicznych (*Prognoza...* 2010), dotyczące rozwoju silnie zurbanizowanej strefy wokół największego miasta województwa kujawsko-pomorskiego – Bydgoszczy, zakładają, że w przyszłości będą dominować przekształcenia o charakterze jakościowym.

Bibliografia

- Antrop M.**, 2000, *Changing patterns in the urbanized countryside of Western Europe*, Landscape Ecology, 15, Kluwer Academic Publishers, s. 257–270.
- Antrop M.**, 2004, *Landscape change and the urbanization process in Europe*, Landscape and Urban Planning, 67, s. 9–26.
- Bański J.**, 2014, *Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych Contemporary typologies of rural areas in Poland – another view of methodological approaches*, Przegląd Geograficzny, 86, 4, s. 441–470.
- Ciura G.**, 2010, *Warunki życia ludności wiejskiej*, Studia BAS, 4 (24), s. 159–178.
- Czarnecki A.**, 2010, *Procesy urbanizacji na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] M. Stanny i M. Drygas (red), *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce. Problemy i perspektywy rozwoju*, Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa, s. 61–80.

- Czyż T.**, 2016, *Metoda wskaźnikowa w geografii społeczno-ekonomicznej*, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 34, s. 9–19.
- Czyżewski A.**, 1986, *Próba rejonizacji procesów urbanizacji wsi w Polsce*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 48, 2, s. 213–232.
- Dacko M.**, 2009, *Badanie stanu bazy ekonomicznej i struktury funkcjonalnej gmin województwa małopolskiego metodami pośrednimi*, *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica*, 268, 54, s. 25–34.
- Falkowski J., Ilieva M., Józefowicz I., Rabant H.**, 2015, *Bydgoszcz i jej otoczenie na początku XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz.
- Głaz M., Biczkowski M.**, 2012, *Przeobrażenia terenów wiejskich w strefach podmiejskich wybranych aglomeracji w Polsce*, *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum*, 11/3, s. 73–87.
- Golachowski S.**, 1965, *Proces semiurbanizacji w województwie opolskim*, *Kwartalnik Opolski*, 2, s. 54–58.
- Heffner K., 2014 *Kierunki zmian w przestrzeni wiejskiej Polski – wpisywanie się w przestrzeń wsi europejskiej*, [w:] W. Kamińska, K. Heffner (red.), *Polityka spójności UE a rozwój obszarów wiejskich. Stare problemy i nowe wyzwania*, *Studia KPZK PAN*, 156, Warszawa, s.35–57.
- Janusz M.**, 2014, *Poziom życia i jego przestrzenne zróżnicowanie w województwie warmińsko-mazurskim*, *Economics and Management*, 4, s. 169–184.
- Kiniorska I.**, 2007, *Warunki życia na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego, Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich*, *Infrastructure and Ekology of Ruralareas*, 1, PAN, Kraków, s. 113–123
- Komornicki J., Ślesieński P.**, 2009, *Typologia obszarów wiejskich pod względem powiązań funkcjonalnych i relacji miasto-wieś*, [w:] J. Bański (red.), *Analiza zróżnicowania i perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku*, *Studia Obszarów Wiejskich*, 16, Warszawa, s. 9–37.
- Liszewski S.**, 1995, *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu i jakości życia ludności w aglomeracjach miejskich (program badań, pierwsze wyniki)*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Geographica*, 20, Łódź, s. 207–219.
- Madsen M.F., Kristensen S.B.P., Fertner Ch., Gravsholt Busck A., Jørgensen G.**, 2010, *Urbanisation of rural areas: A case study from Jutland, Denmark*, *Danish Journal of Geography*, 110, 1, s. 47–63.
- Majka A.**, 2014, *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu życia ludności województwa podkarpackiego, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 39, 3, s. 408–418.
- Mantey D.**, 2013, *Pułapka suburbanizacji, czyli o planach migracyjnych młodych piaseczan. The trap of suburbanization: the migration plans of young residents in and around Piaseczno*, *Przegląd Geograficzny*, 85, 2, s. 271–289.
- Migała-Warchoł A.**, 2010, *Ocena zróżnicowania poziomu życia mieszkańców województwa podkarpackiego*, *Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych*, 11/2, s. 222–231.
- Murawska A.**, 2012, *Zmiany w poziomie i jakości życia ludności na obszarach wiejskich w Polsce*, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 3 (25), s. 169–180.
- Piasny J.**, 1993, *Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 55, 2, s. 73–92.
- Potrykowski M.**, 1983, *Rozwój społeczno-gospodarczy a zagospodarowanie drogowe w Polsce*, *Studia KPZK PAN*, 53, Warszawa.
- Prognoza rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego 2030+*, 2010, *Urząd Marszałkowski w Toruniu, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz-Toruń, www.bip.kujawsko-pomorskie.pl*.

- Rakowski W.**, 1975, *Procesy urbanizacji wsi. Na przykładzie województwa warszawskiego*, Studia KPZK PAN, 50, Warszawa.
- Runge J.**, 2006, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Rutkowski J.**, 1984, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej*, Wiadomości Statystyczne, 10, GUS, Warszawa.
- Rykiel Z.**, 1978, *Miejsce aglomeracji wielkomiejskiej w przestrzeni społeczno-gospodarczej Polski*, Prace Geograficzne IGiPZ PAN, 128, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Sokołowski D.**, 1999, *Zróżnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji kontinuum wiejsko-miejskiego*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.
- Sokołowski D.**, 2015, *Urbanizacja wsi na przykładzie miast zdegradowanych województwa świętokrzyskiego. Urbanization of villages on the example of former towns in the Świętokrzyskie Voivodeship*, Studia Obszarów Wiejskich, 37, s. 195–216, <http://dx.doi.org/10.7163/SOW.37.12>.
- Stanisz A.**, 2007, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny, Analizy wielowymiarowe*, 3, StatSoft, Kraków.
- Szymańska D., Biegańska J.**, 2011, *Fenomen urbanizacji i procesy z nim związane*, Studia Miejskie, 4, s., 13–38.
- Thomsin L.**, 2005, *Un concept pour le décrire: l'espace rural rurbanisé*, Ruralia [Enligne], 09 2001, mis en ligne le 19 janvier 2005, consulté le 30 septembre 2016. URL: <http://ruralia.revues.org/250>.
- Winiarczyk-Raźniak A.**, 2014, *Wymiary poziomu życia w Polsce w świetle wybranych wskaźników*, [w:] E. Kaczmarska, P. Raźniak (red.), *Społeczno-ekonomiczne i przestrzenne przemiany struktur regionalnych*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków, s. 116–129.
- Wójcik M.**, 2012, *Geografia wsi w Polsce. Studium zmiany podstaw teoretyczno-metodologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź. <http://dx.doi.org/10.18778/7525-657-4>. www.bdl.stat.gov.pl, BDL, oficjalna strona Głównego Urzędu Statystycznego.
- Zborowski A.**, 2004, *Wybrane aspekty badań jakości i poziomu życia w dużym mieście*, [w:] I. Jażdżewska (red.), XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Zborowski A.**, 2005, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej regionu miejskiego w okresie realnego socjalizmu i transformacji ustrojowej (na przykładzie Krakowa)*, ABart, Kraków.

Summary

Rural areas in Poland are considerably differentiated in terms of social and economic development. They are classified as dynamically developing, deteriorating and intermediate areas. Villages situated near cities constitute a special type of rural areas. The neighbourhood of urban environment stimulates the development of non-agricultural functions but also affects the life standard and living conditions of the local population. This paper attempts to describe the relation between urbanization process and the inhabitants' level of life quality in the suburban communes of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship.